

MEDIJU DARBĪBA UN ŽURNĀLISTIKAS PRINCIPI KARA APSTĀKĻOS

Iveta Elksne, profesionālais maģistra grāds uzņēmējdarbības vadībā biznesa augstskolā *Turība* un sociālo zinātņu bakalaura grāds komunikācijas zinātnē Latvijas Universitātē. Ir vairāk nekā 20 gadu pieredze žurnālistikā. Specializējusies ziņu žurnālistikā, ieņemot dažādus amatus mediju uzņēmumos – korespondente, atbildīgā redaktore, raidījumu vadītāja u. c. Kopš 2013. gada vada sabiedriskā medija *Latvijas Televīzija* Ziņu dienestu.

Evija Kļave, *Dr. sc. soc.*, socioloģijas maģistra un doktora grāds iegūts Latvijas Universitātē. Socioloģe un politikas analītiķe ar vairāk nekā 20 gadu pieredzi akadēmiskajā un lietišķajā pētniecībā. No 2000. līdz 2021. gadam, būdama nodibinājuma *Baltic Institute of Social Sciences* vadošā pētniece, piedalījies starptautiska un nacionāla mēroga pētījumu īstenošanā. Kopš 2019. gada ir Latvijas neatkarīgā pētniece Eiropas sociālās politikas analītiskajā tīklā (*European Social Policy Analytical Network*). Kopš 2020. gada docētāja biznesa augstskolā *Turība*, vieslektore Latvijas Universitātē un Rīgas Stradiņa universitātē.

Raksturvārdi: ziņu žurnālistika, mediji, žurnālistikas standarti, konvencionāls karš, Ukraina.

Ievads

Plašsaziņas līdzekļu, īpaši ziņu mediju, uzdevums ir sniegt pēc iespējas objektīvu un vispusīgu informāciju par notiekošo kā valsts iekšienē, tā aiz tās robežām. Demokrātiskajā pasaulē – arī iestāties par demokrātijas vērtībām un to ievērošanu, pildot ceturtais varas funkciju. Raksta mērķis ir skaidrot, kā mainās ziņu mediju loma, funkcijas un žurnālistikas standarti attiecībā uz neitralitāti, viedokļu daudzveidības atspoguļošanu un vēstījuma emocionalitāti tādas plaša mēroga ārkārtas krīzes apstākļos kā karš. Šis raksts ir balstīts uz Ivetas Elksnes maģistra darba *Latvijas Televīzijas Ziņu dienesta rīcības plāns*

potenciāla konvencionāla kara apstākļos ietvaros veikto pētījumu.¹

Tēmas aktualitāti nosaka raksta tapšanas laikā Eiropā notiekošais konvencionālais karš – 2022. gada 24. februārī Krievija īstenoja militāru iebrukumu Ukrainas neatkarīgajā valstī. Autores izvērtē gan pasaules pieredzi par mediju darbību karadarbības zonās, gan mediju darbību kara apstākļos Ukrainā, papildinot šo pieredzi ar diviem ārkārtas krīzes situācijai atbilstošiem gadījumiem Latvijā – Latvijas

¹ Maģistra darbs aizstāvēts Biznesa augstskolā *Turība* 2023. gada jūnijā, tā vadītāja – *Dr. sc. soc.* Evija Kļave.

Televīzijas (LTV) pieredzi 1991. gada janvāra barikāžu laikā un Augusta puča notikumos, kad Rīgas pilsētas Iekšlietu pārvaldes speciālo uzdevumu milicijas vienība jeb OMON iebruka LTV ēkā. Kaut arī laika ziņā pēdējās divas ārkārtas krīzes situācijas ir norisinājušās vairāk nekā pirms 30 gadiem, tās pēc savas būtības vislielākā mērā atbilst žurnālistu mītnes valstī notiekošas militāras krīzes kontekstam, kurā savu darbu veikuši ziņu žurnālisti Latvijā.

Pētījumā par ziņu mediju darba specifiku kara apstākļos izmantotas divas galvenās datu ieguves metodes – dokumentu analīze un daļēji strukturētās intervijas. Dokumentu analīzes ietvaros veikta nacionālo un starptautisko normatīvo aktu par izņēmuma stāvokļa gadījumiem izpēte, analizēti iepriekš veiktie pētījumi un publikācijas par kara un miera žurnālistiku, mediju darbu konvencionāla kara apstākļos. Kā arī veiktas deviņas padziļinātās intervijas gan ar Ukrainas, gan Latvijas žurnālistiem, mediju vadītājiem un komunikācijas speciālistiem. Pirmkārt, tika veiktas intervijas ar Latvijas ekspertiem mediju darba jomā ģeopolitiskas krīzes apstākļos. Latvijā intervēta žurnāliste, kura strādājusi vairākos pasaules karstajos punktos – Ukrainā, Afganistānā, Sīrijā, Irākā, Mali, Palestīnā un Kosovā. Intervēti divi 1991. gada barikāžu un Augusta puča laikā LTV darbinieki – toreizējā Ziņu dienesta galvenā redaktora vietniece un ziņu producentis. Tāpat intervēts viens krīzes komunikācijas eksperts. Intervijas ar Latvijas ekspertiem veiktas no 2023. gada 1. februāra līdz 1. aprīlim. Otrkārt, tika intervēti Ukrainas medija² darbinieki (piecas intervijas): medija valdes priekšsēdētājs, Drošības dienesta direktors, Tehnisko resursu direktors, valdes locekle ziņu un digitālā satura jautājumos un Ziņu dienesta direktore. Intervijas Ukrainā veiktas no 2022. gada 13. līdz 15. novembrim, iegūtot pilnvērtīgu priekšstatu par žurnālistu darbu konvencionāla kara apstākļos.

Kvalitatīvo datu analīzē izmantota tematiskā analīze, balstoties uz induktīvo pieeju,

atbilstoši kurai analīzes tēmas izriet tieši no datiem, nevis sākotnēji definētiem teorētiskiem konceptiem, un atbilst pētījuma mērķim. Rakstā respondentu pieredze un viedokļi ir ilustrēti ar citātiem no intervijām. Pētījuma rezultāti nav vispārināmi uz mediju darbības un žurnālistikas standartu maiņu konvencionāla kara apstākļos, taču, balstoties respondentu pieredzē, atspoguļo mediju darbības un žurnālistikas standartu pārskatīšanu situācijā, kad žurnālisti pārstāv militāras agresijas krīzē tieši iesaistītu valsti vai valsti, kas ir ģeopolitiski un vēsturiski saistīta ar karā iesaistītajām valstīm.

Mediju funkcija ārkārtas situācijās

Ārkārtas situācijas ir saistītas ar negaidītiem, nevēlamiem notikumiem, kas ietekmē ikdienas dzīvi un lielu cilvēku skaitu un ir saistītas ar lielām bailēm un nenoteiktību. Kad iestājas tāda nopietna krīze kā pandēmija vai karš, tad valstis izsludina ārkārtas situāciju vai izņēmuma stāvokli, kurā būtiski ir operatīvi un uzticami informācijas kanāli. Lai ārkārtas situācijā nodrošinātu informācijas plūsmu, ir nepieciešama atvērta un elastīga komunikācijas pieeja.³ Pamatojoties uz mediju sniegto informāciju, sabiedrībai veidojas viedoklis, kas var ietekmēt tās attieksmi un uzvedību.⁴ Tāpēc svarīgi, lai krīzes situācijā mediji nodrošinātu sabiedrību ar uzticamu un skaidru informāciju, jo tas var būtiski ietekmēt sabiedrības spēju efektīvi tikt galā ar saspringtām situācijām, piemēram, veselības krīzi, vides katastrofu, terora aktu, bruņotu konfliktu.⁵

Ārkārtas jeb krīzes situācijās valstis nosaka īpašu regulējumu, kas attiecas gan uz sabiedrību kopumā, gan uz plašsaziņas līdzekļiem. Latvijas Nacionālās drošības likums (14.12.2000.) nosaka, ka valsts uzdevums ir savlaicīgi prognozēt un novērst valsts iekšējo un ārējo apdraudējumu, garantēt valsts aizsardzību, sabiedrības drošību un tās demokrātisku attīstību, kā arī nodrošināt efektīvu vadību valsts apdraudējuma situāciju pārvarēšanai. Ja valsti apdraud

² Lai nodrošinātu pētījuma dalībnieku drošību, ievērojot pētnieciskās ētikas principus, pētījumā iekļautais Ukrainas medijs un tā darbinieku identitāte rakstā netiek atklāta.

³ Panagiotopoulos, Barnett, Bigdeli, Sams 2016.

⁴ Buturoiu, Voloc 2021.

⁵ Englom 2021.

ārējais ienaidnieks, tad Ministru kabinetam ir tiesības izsludināt izņēmuma stāvokli, par to 24 stundu laikā paziņojot Saeimas prezidijam.⁶ Likumā “Par ārkārtējo situāciju un izņēmuma stāvokli” (07.03.2013.) ir noteikta kārtība, kā izsludina un atceļ īpašu tiesisko režīmu, kādas ir valsts pārvaldes un pašvaldību institūciju, fizisko un juridisko personu tiesības un to ierobežojumi.

Ja valstī apdraud ārējais ienaidnieks vai visā valstī vai kādā tās daļā ir izcēlušies vai draud izcelties nemieri, kas apdraud demokrātisko valsts iekārtu, tad izsludina izņēmuma stāvokli visā valstī vai tās daļā.⁷ Kara laiks iestājas, ja ārējs ienaidnieks ir izdarījis militāru iebrukumu vai citādi vērsies pret valsts neatkarību, tās konstitucionālo iekārtu vai teritoriālo integritāti.⁸ Valdība izņēmuma stāvokļa laikā var noteikt “plašsaziņas līdzekļu darbības nodrošināšanu”, kā arī izbeigt mediju darbību, ja “tie izplata nacionālo drošību apdraudošu informāciju vai nodarbojas ar propagandu, kas apdraud nacionālo drošību un valsts aizsardzību”⁹. Raksta autore neapstrīd, ka kara laikā valstij ir tiesības noteikt īpašu regulējumu mediju darbam, tajā pašā laikā atbalsta starptautiski definēto nostāju¹⁰, ka brīviem un neatkarīgiem plašsaziņas līdzekļiem ir izšķiroša nozīme, lai nodrošinātu iedzīvotāju piekļuvi informācijai, kas potenciāli var glābt civiliedzīvotāju dzīvību un spētu atspēkot dezinformāciju un baumas. Arī sabiedrības vajadzība pēc mediju informācijas ievērojami pieaug. Piemēram, Persijas līča kara laikā CNN pirmo reizi vēsturē sāka raidīt 24/7 režīmā un auditorija palielinājās desmitkārtīgi.¹¹ Ukrainas mediju pieredze rāda, ka sabiedrības interese par ziņām kara stāvokli strauji pieaug. Piemēram, konkrētajam medijam saziņas lietotnē *Telegram* sekotāju skaits

palielinājās no 30 000 līdz 1,3 miljoniem. Kopumā sociālajos medijos auditorija pieauga līdz desmit miljoniem.

Kritiskais personāls un tā drošība

Starptautiskajā mediju un komunikācijas enciklopēdijā¹² norādīts, ka reportāžas no kara zonas tradicionāli ir viens no krāšņākajiem un pieprasītākajiem uzdevumiem, ko var veikt reportieris. Augsta līmeņa stress kombinācijā ar faktu, ka materiāls par karu garantē plašu publicitāti, žurnālistam rada motivāciju doties uz militāra konflikta zonu. No otras puses, ziņošana no kara zonas ir viens no bīstamākajiem uzdevumiem, jo “lodes iet caur žurnālista ķermeni tikpat viegli kā caur karavīra miesu”¹³. Jau 2005. gadā Pola Verlēna Universitātes (Francija) profesors Arno Mersjē (*Arnaud Mercier*) atzina, ka ienaidniekam plašsaziņas līdzekļu iznīcināšana ir kļuvusi par militāru mērķi.¹⁴

Drošības jautājums būtiski ietekmē arī mediju cilvēkresursu – kritiskā personāla – nodrošinājumu. Pētījumā analizētajā Ukrainas medija uzņēmumā pirms kara strādāja vairāk nekā 4000 darbinieku, kara laikā palika apmēram 2000. Gandrīz 300 darbinieku devās uz ārzemēm, 72 iestājās armijā. Ukrainas medija Ziņu dienesta direktore uzskata, ka jau miera laikā obligāti ir jānoskaidro darbinieku gatavība strādāt kara apstākļos. Jāņem vērā, ka no tiem, kuri apgalvo, ka strādās, daļa cilvēku tomēr to nedarīs. Jārēķinās, ka kara sākumā trūks darbinieku, jo “drošā vietā jānogādā bērni, suņi un kaķi. Vīrus mobilizē karam, uz sievietes pleciem paliek bērni un vecāki.” Ukrainas medija Ziņu dienesta direktore, analizējot astoņu mēnešu darbu kopš kara sākuma¹⁵, novērojusi, ka daļa kolēģu darbā rod mierinājumu un dzīves jēgu. Pirmajos sešos kara mēnešos darba attiecības pārtraukuši trīs darbinieki.

⁶ Latvijas Republikas Satversme (15.02.2022.), 62. pants.

⁷ Likums *Par ārkārtējo situāciju un izņēmuma stāvokli* (07.03.2013.), 11., 12. pants.

⁸ Nacionālās drošības likums (14.12.2000.), 22. pants.

⁹ Likums *Par ārkārtējo situāciju un izņēmuma stāvokli* (07.03.2013.), 18. pants.

¹⁰ Englom 2021.

¹¹ Rai 2000; Høiby, Ottosen 2019.

¹² Encyclopedia of International Media and Communications 2003.

¹³ Van Tuyll 2003.

¹⁴ Mercier 2005.

¹⁵ Intervija notika 2022. gada novembrī, astoņus mēnešus pēc Krievijas visaptverošā iebrukuma Ukrainā.

Ukrainu žurnālistei Natālijai Gumeņukai (*Nataliya Gumenyuk*), kas veido saturu medijiem *The Guardian* un *Washington Post*, nebija pārdomu par to, vai pēc Krievijas iebrukuma palikt Ukrainā vai atstāt valsti: “Tas ir tāpat, kā pajautāt ģenerālim – kāpēc viņš nepamet valsti tad, kad tajā sākas karš?”¹⁶ Ukrainas neatkarīgā ziņu medija *Zaborona* dibinātāja un galvenā redaktore Katerina Sergatskova (*Katerina Sergatskova*) atzīst, ka pārliecināt komandu turpināt darbu bijis liels izaicinājums, jo pastāv atšķirība, vai žurnālists kā kara korespondents strādā konkrētā kara zonā vai kara zona ir visa valsts.¹⁷ Hersonas medija *Telegazeta* vadītājs Dmitro Klimanovs (*Dmytro Klimanov*) 2022. gada 8. novembra seminārā *Mediju noturība* uzsvēra, ka mediju organizācijām ir jābūt gatavām, ka darbinieku skaits kara apstākļos saruks par 50–80 %. Viņa vadītajā medijā no 18 darbiniekiem aizgāja desmit. Tie atzina, ka “vēlas dzīvot un negrib kļūt par ienaidnieka medijumu”. Šādu pieredzi apstiprināja arī Ukrainas Žurnālistu ētikas komisijas vadītājs Andrijs Kulikovs (*Andriy Kulykov*), norādot, ka ienaidnieks neņem vērā to, ka žurnālistu rokās nav ieroču.¹⁸ Medija *Sky News* augsta riska, drošības un drošuma vadītājs Mārks Grānts (*Mark Grant*) uzsver, ka žurnālistus vairs neuztver kā neatkarīgus vai neitrālus novērotājus, bet gan kā mērķi vai balvu.¹⁹ Žurnālisti ir kara aculiecinieki, kuri riskē ar dzīvību, lai informētu savus līdzpilsoņus un starptautisko sabiedrību.²⁰ Eiropas Padomes cilvēktiesību komisāre Dunja Mijatoviča (*Dunja Mijatović*) 2022. gada 2. maija paziņojumā uzsvēra, ka, bieži vien pateicoties tieši žurnālistiem, sabiedrība un lēmumu pieņēmēji tiek informēti par nopietniem cilvēktiesību pārkāpumiem un kara noziegumiem. Tomēr šādas informācijas iegūšana un nodošana sabiedrībai ir saistīta ar augstiem riskiem, kas dažkārt ir līdzīgi tiem, ar kuriem saskaras karavīri.²¹

¹⁶ Gumenyuk 2022.

¹⁷ Sergatskova 2022.

¹⁸ Kulykov 2022.

¹⁹ Grant 2022.

²⁰ UNESCO 2022.

²¹ Council of Europe Portal 2022.

Ukrainas medija vadītājs, vērtējot darbu kara apstākļos, uzsvēra, ka jebkurai mediju organizācijai būtu jāizstrādā rīcības plāns kara situācijai. Pēc medija Drošības dienesta prasības īsi pirms Krievijas iebrukuma Ukrainā tika izstrādāti rīcības algoritmi, tiesa, pēcāk tos mainīja. Drošības dienesta direktors intervijā stāsta, ka, sākoties karam, bija izstrādāti vairāki algoritmi atkarībā no iebrukuma mēroga. Bija arī evakuācijas ceļu, rezerves darba vietu plāni. Vienlaikus, kā norādīja krīzes komunikācijas eksperts Latvijā, rīcības plāni par darbību kara situācijā nekad nebūs pilnvērtīgi, jo “visi plāni sabrūk pēc pirmā šāviena”, tomēr tie ir jāveido.

Pētījumā intervētie ilggadējie LTV darbinieki atzīst, ka Latvijā barikāžu un puča laikā nav bijis nekāda plāna, kā medijiem strādāt bīstamās situācijās. Viens no respondentiem pieļauj, ka varbūt tehniskajiem darbiniekiem bija kādi scenāriji, bet ziņu veidotājiem tie nebija zināmi. Toreizējā Ziņu dienesta darbiniece skaidroja, ka 1991. gada barikāžu laikā Ziņu dienestam bija rācija, kas nodrošināja tiešos sakarus ar toreizējo Ministru prezidentu. Augusta puča laikā šādu sakaru ar valdību nebija. Informāciju par to, ka televīzijā iebruks OMON, kāda LTV darbiniece uzzinājusi no kaujiniekiem. Ziņu dienesta darbinieks atceras, ka viņš un kolēģi nenoticējuši, ka OMON plāno iebrukt, un turpinājuši darbu. Analizējot 1991. gada notikumus, viņš atzīst, ka pēc barikāžu notikumiem janvārī nebija nekādu secinājumu par to, kā varētu rīkoties citkārt līdzīgās situācijās.

Pētījumā intervētā Latvijas žurnāliste ir pārliecināta, ka Latvijā kara apstākļos LTV Ziņu dienests noteikti strādātu. Vienlaikus viņa nenosoda tos, kuri nebūtu gatavi to darīt, jo “tā ir dabiska izdzīvošanas vēlme”. Žurnāliste savu lēmumu būt par kritisko personālu pamato ar pienākumu pret sabiedrību un to, ka darbs ļoti patīk. Kā pretargumentu min to, ka kara zonā var nošaut vai sakropļot. Viņa skaidro, ka žurnālistu darbs kara apstākļos, pirmkārt, ir finansiāli dārgs. To apstiprina arī intervētā Ukrainas medija Ziņu dienesta vadītāja, sakot: ja kāds jautā par algas apmēru, tas nozīmē, ka viņš nestrādās. Otrkārt, žurnālists atrodas apdraudējuma zonā, un tas ir risks dzīvībai.

Treškārt, var būt gadījumi, kad vēstījumi ēterā tiek pārraidīti ar laika nobīdi, jo nav iespējams tos uzreiz nosūtīt uz ziņu redakciju.

Cenzūra un propaganda kara apstākļos

Mediju organizācijas un žurnālisti kara apstākļos saskaras arī ar varas vēlmi ietekmēt žurnālistu darbu, kas izpaužas informācijas atspoguļošanas noteikumos, cenzūrā un propagandā. Kontrole pār plašsaziņas līdzekļiem ir svarīgs visu konfliktā iesaistīto pušu mērķis²², ziņu un attēlu plūsma kara laikā kļūst par stratēģiskām precēm²³. Plašsaziņas līdzekļi ir nepieciešami katrā konflikta fāzē. Pirms karadarbības uzsākšanas mediji kalpo sabiedrības pārliecināšanai un mobilizēšanai, karadarbības laikā tie palīdz nepieciešamo noslēpt un aktivizēt vajadzīgo, bet pēc tam leģitimēt notikušo, veidot priekšstatus par uzvaru un aplūsināt jebkādu kritiku.²⁴

Jau Amerikas pilsoņu kara laikā (1861–1865) valdība un militārie spēki darīja visu iespējamo, lai apspiestu tādas informācijas publicēšanu, kas tika uzskatīta par nelabvēlīgu kara centieniem.²⁵ Pirmajā pasaules karā amerikāņu, britu un franču militārie dienesti kontrolēja ziņas. Korespondentiem tika ierobežota piekļuve jebkādiem materiāliem, kas varētu graut morāli frontē, palīdzēt ienaidniekam vai aizvainot sabiedrotos. Cenzūrai bija būtiska nozīme, lai radītu propagandas piesātinātus pozitīvus ziņu materiālus.²⁶ Kara korespondenti maz rakstīja par ciešanām, taču cildināja uzvaras. Daudzi mediji un korespondenti kļuva par labprātīgiem militārās/politiskās varas sabiedrotajiem, pildot patriotiska propagandista lomu. Medijus izmantoja, lai armija radītu savām interesēm atbilstošu naratīvu. Taču karavīri ar nicinājumu izturējās pret kara korespondentiem, jo tie nepildīja savu pienākumu – ziņot patiesību. Karavīriem bija sāpīgas atmiņas par nogalinātajiem un sakropļotajiem biedriem, par šausmām un ciešanām,

kamēr korespondenti karavīrus attēloja tikai kā bezbailīgus, ideālistiskus cīņas entuziastus.²⁷

Vjetnamas karš (1954–1975) savukārt radīja gan augstāko, gan zemāko punktu attiecībā starp militārpersonām un plašsaziņas līdzekļiem. Par augstāko punktu var uzskatīt to, ka žurnālistiem nebija cenzūras, viņi brīvi varēja atspoguļot visu, ko vēlējas, taču zemākais punkts bija tad, kad daļa ASV militārpersonu vainoja presi zaudētajā karā.²⁸ Pēc šī kara valdības visā pasaulē vērtēja, ko nozīmē neierobežoti plašsaziņas līdzekļi, un jau citā karā – Folklendu karā (1982) – Lielbritānija rikojās citādi. Lielbritānijas aizsardzības ministrija definēja, ka “veiksmīgas karadarbības būtība ir slepenība, veiksmīgas žurnālistikas būtība ir publicitāte”.²⁹ Tāpēc tā kontrolēja informāciju par karu. Žurnālisti frontē varēja nokļūt tad, ja to atļāva Aizsardzības ministrija un žurnālisti parakstījās, ka piekrit cenzūrai. Līdz ar to par karu tika ziņots tieši tā, kā militārpersonas vēlējās.

Mersjē savā pētījumā secina, ka katrs konflikts kopš kara korespondentu parādīšanās ir pieredzējis jauninājumus plašsaziņas līdzekļu atspoguļojumā: visas tautas mobilizācija, izmantojot cenzētu presi (Pirmais pasaules karš), radio un kino, kas izmantoti par masu propagandas un mobilizācijas līdzekli (Otrais pasaules karš), vairāk mobilo filmēšanas iekārtu un uz kaujas zonu nosūtīto starptautisko žurnālistu skaita pieaugums (Vjetnamas karš), tiešraides un nepārtraukta ziņu pārraidīšana CNN (Persijas liča karš), globāli mediji un kanālu slēgšana, ja bija neatbilstošs skatījums uz notiekošo (karš Afganistānā un Irākā).³⁰

Oslo Metropolitēna Universitātes profesore Kristina Skāre Orgereta (*Kristin Skare Orgeret*) norāda, ka mūsdienās militārā cenzūra ir daudz mazākos apjomos, jo bruņotajiem spēkiem ir cita stratēģija – plašsaziņas līdzekļi jau tiek iekļauti valsts militārajā stratēģijā. Lai gan bruņoto spēku stratēģija ir mainījusies, kara laikā mediji tomēr nevar brīvi strādāt. Žurnālisti bieži vien ir pilnībā atkarīgi no oficiālajiem

²² Puddephatt 2006.

²³ Rai 2000.

²⁴ Mercier 2005.

²⁵ Lehigh University 2022.

²⁶ Luckhurst 2016.

²⁷ Luckhurst 2016.

²⁸ Lehigh University 2022.

²⁹ Rai 2000.

³⁰ Mercier 2005.

avotiem, līdz ar to mediji kalpo par varas iestāžu runasvīriem, un princips, ka žurnālists ir demokrātijas “sargsuns”, atkāpjas otrajā plānā.³¹

Cīrihes Universitātes pētnieki veica pētījumu, kurā analizēja mediju ziņojumus par notikumiem Ukrainā no 2022. gada janvāra līdz maijam. Pētījums aptvēra 13 tiešsaistes mediju pakalpojumu sniedzējus vāciski un franciski runājošajās Šveices daļās. 2022. gada februārī līdz pat 45 % mediju ziņu bija par karu, 2022. gada maijā jau krietni mazāk – līdz 20 %. Taču svarīgi uzsvērt, ka 31 % ziņu bija no valdības un militāro struktūru avotiem. Pētījumā norādīts, ka, ņemot vērā šo atkarību no ārējiem avotiem, pastāv risks pārņemt kara pušu naratīvu, to neapstrīdot.³² Šī analīze iezīmē konfliktu ne tikai starp aizsardzības un mediju nozari, bet arī izpratni, kā komunicēt ar sabiedrību. No mediju viedokļa skatoties, krīzes situācijā nedrīkst būt informācijas vakuums, sabiedrībai ir jāsniedz pēc iespējas vairāk informācijas, turklāt tas ir jā dara regulāri. Tas nenozīmē, ka medijiem nedrīkst būt kādi ierobežojumi, taču tiem ir jābūt pamatotiem un saprotamiem.

Arī karā Ukrainā ir gan propaganda, gan cenzūra, gan noteikumi medijiem, un vairākums žurnālistu to attaisno. Ukrainas Žurnālistu asociācijas prezidents Sergijs Tomilenko (*Sergiy Tomilenko*) neuzskata, ka Ukrainā pastāvētu lielas problēmas ar cenzūru un preses brīvību.³³ Par dažiem kara aspektiem informācija nav pieejama, piemēram, par kritušajiem Ukrainas karavīriem, tomēr tas tiek ietverts “militārās cenzūras robežās”, kas neietekmē vārda brīvību.³⁴ Ukrainas medijiem ir noteikti vairāki aizliegumi, tai skaitā nedrīkst atklāt Ukrainas spēku pozīcijas, nedrīkst darīt neko, kas apdraudētu militāro operāciju vai kareivju drošību. Vairākas stundas nedrīkst izplatīt uzbrukuma vietu fotogrāfijas un video, lai Krievija nevarētu precizēt šāvienų virzienu, ja nav izdevies trāpīt iecerētajam objektam. Tāpat ir ieteikums neizplatīt informāciju par to, kur atrodas sieviešu un bērnu slēpņi.

³¹ Orgeret, Tayeebwa 2016.

³² University of Zurich 2022.

³³ Tomilenko 2022.

³⁴ Gumenyuk 2022.

Par publiskojamās informācijas noteikumiem vēstīja arī raksta autoru pētījuma dalībnieki. Galvenie ierobežojumi saistīti ar militāriem jautājumiem, piemēram, nevar rādīt militārās tehnikas pārvietošanos, trīs stundas nedrīkst detalizēti rādīt civilos objektus, ja tur ir trāpījusi raķete, un astoņas stundas, ja trāpīts militārā objektā. Ja šos noteikumus pārkāpj, tad draud kriminālatbildība, un tas vienlīdz attiecas gan uz medijiem, gan uz iedzīvotājiem. Ukrainas medija Ziņu dienesta vadītāja atzīst, ka viņi neanalizē politiķu un armijas lēmumus, jo “nevēlamies uzņemties atbildību un teikt, ka varēja darīt kaut ko citādi. Šis tomēr ir karš.”

Runājot par propagandu, Ukrainas žurnālists Serhijs Harmašs (*Serhii Harmash*) domā, ka propaganda pati par sevi nav slikta, viss ir atkarīgs no tās mērķa. Daudzi mediju speciālisti uzskata, ka viņi piedalās informatīvajā karā un tāpēc viņiem ir tiesības izlemt, kādu informāciju publicēt, bet kādu ne. Viņš aicina atrast zelta vidusceļu un tomēr atgriezties pie objektīvām ziņām, kas pamatotas ar faktiem. Cilvēkiem ir jāzina, ka Ukraina ne tikai uzvar, bet arī zaudē, ir jāatspoguļo realitāte.³⁵ Kad cilvēki zaudē tiesības uzzināt realitāti, tas ir pirmais solis ceļā uz diktatūru.³⁶

Latvijas žurnāliste intervijā skaidroja, ka ir novērojusi, ka Krievijas un Ukrainas karā no abām pusēm ir propaganda un cenzūra, un uzskata, ka Ukrainas gadījumā tā ir nepieciešama cīņas gara uzturēšanai. Intervijas laikā viņa atcerējās gadījumu, kad pēc intervijas ar Ukrainas premjeru viņai lūgts izņemt no intervijas divus fragmentus, kuros atklājusies premjera emocionalitāte. Viņam intervijās bija jāparādās kā “vīrietim varonim”, bet žurnāliste pajautājusi, kā viņš un viņa mājinieki jūtas kara laikā. To lūdza nublicēt, jo “kara apstākļos nedrīkstot pieļaut emocionālu atkāpi”.

Latvijas mediju darbiniece atzīst, ka cenzūra ir zaudējums no žurnālistikas viedokļa, bet atbalsta Ukrainas propagandu, jo “tajā ir pozitīvisms”. Viņa atzīst, ka dažkārt robeža starp žurnālistiku un politisko varu izzūd, par ko liecina gadījumi, kad Ukrainas žurnālisti preses konferencēs vēlas apskaut savas valsts

³⁵ Ednannia 2022.

³⁶ Tsaplienکو 2022.

prezidentu, jo “visiem ir viens mērķis”. Latvijas krīzes komunikācijas eksperts novērojis, ka ukraiņi dara visu, lai dehumanizētu krievus, lai “viņus var mierīgi slepkavot”, un Krievija dara to pašu attiecībā uz ukraiņiem. Eksperts uzskata, ka kara apstākļos medijiem jākoncentrējas uz tādu darbu, lai “visus mobilizētu, arī mentālo tautas spēju, lai tā varētu aizstāvēties, šaut un iznīcināt”. LTV Ziņu dienesta darbiniece atceras, ka arī Tautas frontes laikā mediji izvēlējās, kurā pusē nostāties. Pirms Augstākās padomes vēlēšanām LTV žurnālisti atbalstīja Tautas fronti, tāpēc ēterā rādīja tikai Tautas frontes viedokli un tās kandidātus, bet brīvības pretiniekus – Interfronti – nerādīja.

Vērtējot Ukrainas žurnālistu sacīto par savu darbu, secināms, ka Ukrainā ir tieši tāda pati situācija, kā vairumā karu, kad mediji tikuši izmantoti sabiedrības saliedēšanai. Ukrainas mediju darbā novērojamas arī pašcenzūras pazīmes, jo līdz 2022. gada rudenim mediji faktiski nenodarbojās ar analitiku un pētniecību, lai analizētu varas pieņemtos lēmumus. Jāņem gan vērā, ka karš joprojām ir aktīvajā fāzē un medijiem ir jāspēj reaģēt un informēt sabiedrību par jaunākajiem un svarīgākajiem notikumiem, un, visticamāk, pētniecībai nepietiek ne laika, ne cilvēkresursu, ne finanšu.

Neitralitāte un emocijas kara žurnālistikā

Karš liek pārvērtēt žurnālistikas profesionālos standartus, kas nosaka ievērot neitralitāti, tai skaitā emocionālo, un nodrošināt viedokļu daudzveidību. Militāru konfliktu kontekstā skatījumu uz šiem standartiem ietekmē kara vai miera žurnālistikas pieeja kara atspoguļošanā. Miera žurnālistikas teorijas radītājs Juhans Vinsents Galtungš (*Johan Vincent Galtung*) skaidro, ka kara žurnālisti ziņo par konfliktiem tā, ka propagandē vardarbību, uzvaru un elitārismu, turpretim miera žurnālisti proaktīvi ziņo par konflikta cēloņiem un risinājumiem, strādā atbildīgi un empātiski, dod vārdu visām iesaistītām pusēm.³⁷ Miera žurnālistika pēta konflikta cēloņus, lai sniegtu sabiedrībai iespēju apsvērt un novērtēt nevardarbīgus

risinājumus. Tās mērķis ir veicināt miera vērtības, neapdraudot žurnālistisko integritāti.³⁸ Tradicionālā kara žurnālistika ir kā sporta žurnālistika, kurā akcents tiek likts vai nu uz uzvaru, vai zaudējumu. Tā vietā tiek ierosināts kara reportāžas veidot pēc veselības žurnālistikas parauga, kur ne tikai apraksta pacienta cīņu ar ļaundabīgu audzēju (problēma), bet arī informē pacientu par slimības cēloņiem (cēloņi) un par dažādiem ārstēšanas un profilakses pasākumiem (risinājumi). Miera žurnālistikas atbalstītāji uzskata, ka pētniekiem un žurnālistiem ir potenciāls kļūt par pārmaiņu veicinātājiem, palīdzot radīt mieru.³⁹

Niko Karpentjers (*Nico Carpentier*) un Džordžs Terziss (*George Terzis*) atsaucas uz vairākiem pētniekiem, kuri secinājuši, ka sižeti par karu mēdz būt sensacionāli, identificēšanās notiek tikai ar vienu konfliktā iesaistīto pusi un žurnālisti pārlietu lielu uzvaru liek uz materiāliem zaudējumiem un cilvēku upuriem. Dominē kara žurnālistikas virziens, kurā žurnālisti lieto militāro “triumfa valodu”, mudinot uz vardarbību kā līdzekli, kas dažkārt eskalē konfliktu.⁴⁰ Analizējot gadījumus Vācijā, ASV, Nigērijā, Irākā, Korejā un Lībijā, secināts, ka ziņu diskursus var būt tik spēcīgs, ka spēj mobilizēt sabiedrības atbalstu karam vai vardarbībai, vai arī tieši pretēji – konflikta atrisinājumam.⁴¹ Karpentjers un Terziss aicina pārdomāt objektivitātes jēdzienu, lai žurnālisti aizsargātu vispārcilvēciskās miera, brīvības un taisnīguma vērtības. Viņi aicina rast argumentācijas līdzsvaru, dot vārdu ne tikai militāriem ekspertiem, bet arī pilsoniskai sabiedrībai, lai nodrošinātu viedokļu daudzveidību.⁴² Citi miera žurnālistikas teoriju kritizē, uzskatot, ka tā ir dihotomiska un ignorē žurnālista profesijai raksturīgās iezīmes. Tā, piemēram, Šabirs Huseins (*Shabir Hussain*) un Arazs Ramazans Ahmands (*Araz Ramazan Ahmad*) veica pētījumu, kurā piedalījās 317 žurnālisti no konfliktos iesaistītām valstīm – Afganistānas,

³⁸ Lynch 2021a, 2021b.

³⁹ Gouse, Valentin-Llopis, Perry, Nyamwange 2019.

⁴⁰ Turpat.

⁴¹ Chilwa 2022.

⁴² Carpentier, Terzis 2005.

³⁷ Carpentier, Terzis 2005.

Pakistānas un Irākas. Pētījumā secināts, ka žurnālisti priekšroku dod aktīvai kara žurnālistikas praksei un pasīvai miera žurnālistikas praksei.⁴³ Šī raksta autores I. Elksnes pieredze rāda, ka mediju vide savā darbā izmanto gan kara, gan miera žurnālistikas metodes, taču nesaskata iespēju, ka mediji un sabiedrība, kuras valstī plosās karš, būtu gatavi pilnībā pieņemt miera žurnālistikas pieeju.

Ukrainas mediju darbinieki pētījumā atzina, ka kara apstākļos saturu veidot ir sarežģīti. Sašaurinās darbs ar avotiem, un žurnālisti vairs nedrīkst veidot saturu tā, kā paši vēlas, nedrīkst sēt šaubas: “Brīvi mediji rada šaubas. Kāds ir mediju uzdevums? Likt domāt! Un likt domāt nozīmē šaubīties, bet tu nedrīksti pieļaut šaubas.” Intervētais krīzes komunikācijas eksperts to skaidroja ar piemēru par karavīriem. Ja kara apstākļos karavīri sāk šaubīties, tad “viss ir beidzies, tu esi zaudējis. Ierakumos cilvēks ir galējā stāvoklī, viņš domā, kā nedomirt un nogalināt citu, bet tad žurnālisti viņam piedāvā analītiku!” Viņaprāt, kara situācijā informācijas plūsmai ir jābūt kontrolētai – drīkst būt kritika, taču nedrīkst būt šaubas par rezultātu.

Kārdifas Universitātes Žurnālistikas, mediju un kultūras skolas profesore Kārīna Vāla-Jergensena (*Karin Wahl-Jorgensen*) žurnālistikā ieviesusi terminu “emocionāls pavērsiens”. Tā pamatdoma ir arvien detalizētāk izpētīt emociju lomu žurnālistikā un auditorijas iesaistē. Vāla-Jergensena atsauca uz pētījumiem par ziņu veidošanu, kas parāda, ka žurnālistikā vienmēr ir emocijas, taču uzskats, ka žurnālisti ir tikai “nošķirti, distancēti, attālināti novērotāji”, ir radījis situāciju, ka ziņu veidošanā esošais emocionālais darbs nav redzams.⁴⁴ Pētnieki un žurnālisti aicina diskutēt, vai šie standarti nav jāmaina. Ričarda Stjuparta (*Richard Stupart*) veiktajā pētījumā, kurā tika intervēti 48 žurnālisti, kas atspoguļojuši Dienvidsudānas konfliktu, bieži parādījās apgalvojums atbilstoši profesionālajām normām, ka emocionālā distancēšanās žurnālistikā gadiem ilgi tiek saistīta ar spēju “palikt objektīvam”, kas ir viens no būtiskākajiem profesionālajiem vērtējumiem. Kaut arī emocijas tiek uzskatītas par “saprāta

apdraudējumu”, tomēr ir skaidrs, ka tas nav ne iracionalitātes, ne neobjektivitātes jautājums. Drīzāk tas atbilst stingri ievērotām personīgām morāles normām, lai iekļautos “laba žurnālista” kategorijā.⁴⁵

Turcijā dzīvojošā žurnāliste Lina Čavafa (*Lina Chawaf*) uzskata, ka cilvēkam nav iespējams būt objektīvam, redzot, kā viņa acu priekšā tiek iznīcināta viņa kopiena un valsts. Viņa ir pārliecināta, ka vardarbība ietekmē plašsaziņas līdzekļu neitralitāti. Ir nepieciešams laiks, lai to pārvarētu, jo īpaši tiem, kas ikdienā ir šo notikumu liecinieki.⁴⁶

Ukrainas sabiedriskā medija Ziņu dienesta vadītāja Angelina Karjakina (*Angelina Kariakina*), kas strādājusi Bučā, Irpiņā un Borodjankā un redzējusi cilvēku mirstīgās atliekas pilsētu ielās, uzskata, ka objektīva ziņošana ir iespējama un tā arī notiek. “Fakts, ka mēs ziņojam par notiekošo savā valstī, fakts, ka mēs arī ziņojam paši par sevi, par savām ģimenēm, draugiem, kolēģiem, mīļajiem, kas tiek nogalināti, spīdzināti vai vienkārši pazūd, nepadara mūs mazāk profesionālus par ārvalstu žurnālistiem, kuri šeit strādā. Tas mūs nepadara neobjektīvus vai vieglāk ietekmējamus.” Karjakina norāda, ka objektīva ziņošana ir izvēle, ko žurnālists pieņem. Tā ir apzināta izvēle un pozīcija, kuru ieņem katru reizi, kad veido stāstu.⁴⁷ Tāpat uzskata cita Ukrainas žurnāliste – Gumeņuka –, sakot, ka noziegums nekļūst mazāks vai lielāks, ja par to raksta karā iesaistītās valsts pilsonis.⁴⁸ Cits viedoklis ir Ukrainas laikraksta *The Kyiv Independent* galvenajai redaktorei, kas atzīst, ka profesionālos standartus ir grūti ievērot, ja jāziņo par vardarbīgu uzbrukumu pašu valstij. Tas izraisa daudzas profesionālas dilemmas, kas rada vēl lielāku emocionālo stresu un nedrošību. Līdz ar to ukraiņu žurnālistiem ir grūtāk nekā ārvalstu žurnālistiem, jo viņi ne tikai stāsta stāstu, bet to arī izdzīvo.⁴⁹ Ukrainas Žurnālistu ētikas komisijas priekšsēdētājs Andrijs Kulikovs (*Andriy Kulikov*) norāda, ka nav tāda noteikuma par

⁴⁵ Stupart 2021.

⁴⁶ Al-Ghazzi 2023.

⁴⁷ Kariakina 2022.

⁴⁸ Gumenyuk 2022.

⁴⁹ Abend 2022.

⁴³ Hussain, Ahmad 2021.

⁴⁴ Wahl-Jorgensen 2020.

žurnālistikas neitralitāti. Viņš uzskata, ka žurnālists nemaz nevar būt neitrāls, žurnālistam ir jābūt objektīvam, ziņojot izmantojot faktus, nevis fikciju.⁵⁰

Londonas Universitātes doktore Zahera Harba (*Zahera Harb*) novērojusi, ka Rietumu žurnālisti, atspoguļojot karu Ukrainā un ziņojot par tur notikušām zvēribām, izrāda emocijas – empātiju un cilvēcību. To viņa skaidro ar karu, kas ir “tuvu mājām”. Harba atceras, ka, iepriekš strādājot par žurnālisti, viņas līdzjūtība pret kara upuriem Libānā, centieni atspoguļot viņu sāpes un izskaidrot viņu cīņas iemeslus tika uzskatīti par neobjektivitātes un neprofesionalitātes pazīmi. Harba aicina pārskatīt žurnālistikas galvenos pilārus. Piemēram, neitralitāte ne vienmēr ir kvalitatīvas žurnālistikas priekšnoteikums. Kad runa ir par cilvēku ciešanām, šie iesakņojosies standarti var būt šķērslis precīzam un jēgpilnam atspoguļojumam. Tāpēc, veidojot reportāžu, jāpatur prātā žurnālista un auditorijas uzskati, vērtības un pārliecības.⁵¹

Pēc Krievijas iebrukuma Ukrainā Latvijas vadošie mediji pārskatīja sava darba vērtības. Piemēram, Latvijas lielākā ziņu portāla *Delfi* galvenais redaktors Filips Lastovskis atzīst, ka redakcijās parādījās diskusijas par neitralitāti un objektivitāti. Bija jāpārvērtē, kas ir mediju misija, vērtības, kāda ir mediju loma. Mediju eksperte Rīta Ruduša uzsver, ka kara situācijā vadmotīvs nav neitralitāte, vadmotīvs ir vērtības.⁵² Mēnesi pēc kara sākuma Ukrainā Latvijas sabiedriskie mediji kopā ar Latvijas sabiedrisko mediju tiesībsardzi Andu Rožukalni izstrādāja kara un konfliktu žurnālistikas vadlīnijas.⁵³ LTV galvenā redaktore Sigita Rože skaidro, ka, veidojot ikdienas ziņas, žurnālistiem vienmēr ļoti būtiska bijusi atsvešināta vērotāja loma, taču kara situācijā tā mainās: “Mēs visi esam pret vardarbību, par cilvēcību. Vai drīkstam nenovaldīt emocijas, stāstot par mirušiem bērniem? Vai drīkstam viņus rādīt tuvplānā, lai dokumentētu kara šausmas un vienlaikus nepalīelinātu tuvinieku ciešanas?” LTV galvenā

redaktore secina, ka vadlīnijās ir ietvertas normas, kas saglabā augstas profesionālās kvalitātes un ētikas normas.⁵⁴ Kaut arī vadlīnijās saglabāti ziņu žurnālistikas pamatprincipi, ir atkāpe no ierastā. Piemēram, tiek atgādināts, ka sabalansētība žurnālistikā ir svarīga norma, taču mākslīgi meklēt pretējo viedokli nav vajadzīgs. Vadlīnijas pieļauj šokējošu kara skatu izmantošanu, un žurnālisti to arī dara – ļoti tieši parādot kara šausmas un pret iedzīvotājiem pastrādātos noziegumus. Pēc raksta autoru domām, vēstījuma emocionalitāte, kas stiprina žurnālista, medija un auditorijas vērtības, ir akceptējama, tomēr tā nedrīkst samazināt vēstījuma informatīvo patiesumu.

Mediju pētnieki galvenokārt runā par objektivitāti kā žurnālistikas standartu, taču kara kontekstā viņi maz analizē viedokļu daudzveidību un sabalansētību. Ir grūti iedomāties, kā šo standartu var ievērot kara apstākļos. Balstoties teorijā, tam vajadzētu būt tā: lai ko teiktu ukraiņu puse, žurnālistiem būtu jādod iespēja izteikties arī Krievijai. Taču šāda pieeja nozīmētu atbalstīt Krievijas propagandas un dezinformācijas izplatīšanu, kas ir pretrunā ar atbildīgu žurnālistiku. Pētījums apliecina, ka mediji kara apstākļos pārkāpj gadiem ilgi ievērotus žurnālistikas standartus: neitralitāte, viedokļu daudzveidība, pretējo viedokļu līdzvērtīgs atspoguļojums. Raksta autore uzskata, ka karā ir jāieņem nostāja konkrētā pusē, un piekriņt BBC vadītāja sacītajam jau Folklendu kara laikā, ka medijs nav un nevar būt neitrāls attiecībā pret savu valsti un agresoru.⁵⁵

Nobeigums

Pamatojoties uz veikto pētījumu, autores secina, ka plašsaziņas līdzekļu uzdevums sniegt sabiedrībai uzticamu un skaidru informāciju kara apstākļos, kad būtiski pieaug pieprasījums pēc mediju radītā satura, ir augstākā mērā nozīmīgs un ietekmē sabiedrības spēju pieņemt lēmumus un rīkoties. Tāpēc medijiem jau miera apstākļos ir jābūt izstrādātam rīcības plānam, kā nodrošināt medija kritisko personālu un tā drošību kara gadījumā, ņemot vērā,

⁵⁰ Kulykov 2022.

⁵¹ Harb 2022.

⁵² Satori 2022.

⁵³ LTV 2022.

⁵⁴ LSM 2022.

⁵⁵ Rai 2000.

ka žurnālisti nereti kļūst par karojošo pušu militāru mērķi un viņu drošība ir tikpat lielā mērā apdraudēta kā bruņoto spēku drošība. Pasaules prakse un Ukrainā notiekošā kara pieredze rāda, ka šādi plāni, iestājoties karadarbībai, var nebūt atbilstoši reālajai situācijai un ir jāmaina. Neraugoties uz to, plāna esamība paredz, ka laikus ir apzināti medijam pieejamie resursi, noteikti trūkstošie visu veidu resursi un izstrādāti pamata algoritmi mediju darbības nodrošināšanai, tādējādi mazinot krīzes radīto dezorganizāciju un mediju disfunkcionalitātes risku.

Kara apstākļos mainās ne tikai mediju organizatoriskā darbība, bet arī satura veidošanas principi un profesionālie žurnālistikas standarti. Cenzūra un propaganda kļūst par līdzekļiem uzvaras gūšanai valstu ideoloģiskajā konfliktā un militārajās darbībās. Turklāt kara gadījumā mediju satura veidošanu nosaka ne vien žurnālistu brīvā griba un profesionālās ētikas principi, bet arī konkrētās valsts normatīvais regulējums, paredzot kā funkcionālos, tā

saturiskos ierobežojumus par labu valsts drošībai un aizsardzībai.

Autoru pētījums liecina, ka žurnālisti, kuri atspoguļo Krievijas iebrukumu Ukrainā, savos vēstījumos ir emocionālāki un personīgāki, tādējādi tādi žurnālistikas standarti kā neitralitāte un viedokļu daudzveidība tiek aizstāti ar medija un žurnālista vērtībām, tostarp ieņemot skaidru pozīciju attiecībā pret konfliktējošajām pusēm. Latvijas sabiedriskie mediji ir izstrādājuši konflikta un kara žurnālistikas vadlīnijas, kurās ir atrunātas pieļaujamās atkāpes no tādiem žurnālistikas standartiem kā neitralitāte, viedokļu daudzpusība un emociju paušana savos vēstījumos. Darba autores secina, ka ziņu standartu maiņa vērojama Ukrainas un Latvijas žurnālistu darbā konkrēto pētījumā iekļauto gadījumu kontekstā, un atzīst, ka būtu nepieciešami papildu pētījumi par to, vai mainījušies žurnālistu standarti to mediju darbā, kuru valstis atrodas ģeogrāfiski tālāk no konflikta zonas un nav ģeopolitiski un/vai vēsturiski saistītas ar karā iesaistītām valstīm.

VĒRES

- Abend, L. (2022, 6 March) *What It's Like for Ukrainian Journalists Reporting on the War in Their Country*. Pieejams: <https://bit.ly/3Rc2bC1> (10.08.2023.).
- Al-Ghazzi, O. (2023) "Forced to report": Affective proximity and the perils of local reporting on Syria. *Journalism*, 24 (2), 280–294. <https://doi.org/10.1177/1464884920984874>.
- Carpentier, N. & Terzis, G. (2005) *Media representations of war and conflict*. Pieejams: <https://bit.ly/44xAF4F> (16.08.2023.).
- Chiluwa, I. (ed.) (2022) *Discourse, Media, and Conflict. Examining War and Resolution in the News*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781009064057>.
- Council of Europe Portal (2022) *Not a target – the need to reinforce the safety of journalists covering conflicts*. Pieejams: <https://www.coe.int/en/web/kyiv/-/not-a-target-the-need-to-reinforce-the-safety-of-journalists-covering-conflicts> (16.10.2022.).
- Dubchak, A. (2022, 29 March) *Eyewitness Ukraine*. Pieejams: <https://eyewitnessukraine.balkaninsight.com/> (15.08.2023.).
- Ednannia, I. (2022) *Newsrooms' survival needs during wartime*. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=rCqBz4hRhIE> (20.10.2022.).
- Encyclopedia of International Media and Communications* (2003), Johnson, D. H. (ed.) Academic Press.
- Englom, A. (2021, 2 December) *The role of the media in times of crises*. Pieejams: <https://assembly.coe.int/LifeRay/CULT/Pdf/TextesProvisoires/2021/20211202-MediaTimesCrisis-EN.pdf> (05.01.2023.).
- Gouse, V.; Valentin-Llopis, M.; Perry, S.; Nyamwange, B. (2019) An Investigation of the Conceptualization of Peace and War in Peace Journalism Studies of Media Coverage of National and International Conflicts. *Media, War & Conflict*, 12 (4), 435–449. <https://doi.org/10.1177/175063521881091>.
- Grant, M. (2022, 5 July) Reporting Ukraine: the first 7 days. *International News Safety Institute*. Pieejams: <https://insi.ws-django.co.uk/news/managing-conflict-reflections-on-the-first-7-days-of-conflict/> (14.08.2023.).
- Gumenyuk, N. (2022, 21 March) *Eyewitness Ukraine*. Pieejams: <https://eyewitnessukraine.balkaninsight.com/> (15.08.2023.).

- Hanitzsch, T.; van Dalen, A.; Steindl, N. (2018) Caught in the Nexus: A comparative and longitudinal analysis of public trust in the press. *The International Journal of Press/ Politics*, 23 (1), 3–23. <https://doi.org/10.1177/1940161217740695>.
- Harb, Z. (2022, 9 March) Ukraine war: Is impartiality always key to quality journalism? *Aljazeera. Opinion*. Pieejams: <https://www.aljazeera.com/opinions/2022/3/9/is-absolute-impartiality-always-a-necessity-in-journalism> (09.08.2023.).
- Hoiby, M.; Ottosen, R. (2019) Journalism under pressure in conflict zones: A study of journalists and editors in seven countries. *Media, War & Conflict*, 12 (1), 69–86. <https://doi.org/10.1177/1750635217728092>.
- Hussain, S.; Ahmad, A.R. (2021) Examining perceptions towards war / peace journalism: A survey of journalists in Iraq, Afghanistan and Pakistan. *International Communication Gazette*, 84 (3), 183–205. <https://doi.org/10.1177/1748048521101561>.
- Kariakina, A. (2022, 29 April) *Eyewitness Ukraine*. Pieejams: <https://eyewitnessukraine.balkaninsight.com/> (15.08.2023.).
- Kulykov, A. (2022, 17 March) *Eyewitness Ukraine*. Pieejams: <https://eyewitnessukraine.balkaninsight.com/> (15.08.2023.).
- Latvijas Republikas Satversme* (15.02.1922.) Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/57980> (04.09.2023.).
- Lehigh University (1995) *Military and the Media – History*. Pieejams: <https://www.lehigh.edu/~j10d/J246-97/246war1.html> (11.08.2023.).
- Levin, S. (2018) Mark Zuckerberg: I regret ridiculing fears over Facebook's effect on election. *The Guardian*. Pieejams: <https://www.theguardian.com/technology/2017/sep/27/mark-zuckerberg-facebook-2016-election-fake-news> (15.08.2023.).
- Likums "Par ārkārtējo situāciju un izņēmuma stāvokli"* (07.03.2013.). Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/255713> (04.09.2023.).
- LSM (29.03.2022.) *Sabiedriskie mediji kopā ar tiesībsardzi izstrādājuši kara un konfliktu žurnālistikas vadlīnijas*. Pieejams: <https://ltv.lsm.lv/lv/informacija-medijiem/raksts/257153/sabiedriskie-mediji-kopar-tiesibsardzi-izstradajusi-kara-un-konfliktu-zurnalistikas-vadlinijas> (03.08.2023.).
- LTV (2022) *Sabiedrisko mediju kara un konfliktu žurnālistikas vadlīnijas 2022*. Pieejams: <https://bit.ly/45X7hWW> (18.08.2023.).
- Luckhurst, T. (2016) War Correspondents. *International Encyclopedia of the First World War*. Pieejams: https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/war_correspondents (15.08.2023.).
- Lynch, J. (2021a) *Peace Journalism*. Pieejams: <https://www.professorjakelynych.com/peace-journalism/> (10.08.2023.).
- Lynch, J. (2021b) *Peacebuilding: What Is Peace Journalism?* Pieejams: <https://www.professorjakelynych.com/peacebuilding-what-is-peace-journalism/> (10.08.2023.).
- Mercier, A. (2005) War and media: Constancy and convulsion. *International Review of the Red Cross*, 87 (860), 649–659. <https://doi.org/10.1017/S1816383100184486>.
- Nacionālās drošības likums* (14.12.2000.). Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/14011> (23.08.2023.).
- Orgeret, K. S.; Tayebwa, W. (eds.) (2016) *Conflict and Post-Conflict Journalism. Worldwide Perspectives*. University of Gothenburg : Nordicom. Pieejams: <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:935872/FULLTEXT01.pdf> (12.08.2023.).
- Panagiotopoulos, P.; Barnett, J.; Bigdeli, A. Z.; Sams, S. (2016) Social Media in Emergency Management: Twitter as a Tool for Communicating Risks to the Public. *Technological forecasting and social change*, 111, 86–96. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2016.06.010>.
- Puddephatt, A. (2006) *Conflict and the role of the media*. International Media Support. Pieejams: [https://www.media-diversity.org/additional-files/documents/b-studies-reports/Conflict%20and%20the%20role%20of%20the%20Media%20\[EN\].pdf](https://www.media-diversity.org/additional-files/documents/b-studies-reports/Conflict%20and%20the%20role%20of%20the%20Media%20[EN].pdf) (12.08.2023.).
- Rai, A. K. (2000) Media at War: Issues and Limitations. *Strategic Analysis*, 24 (9), 1681–1694. <https://doi.org/10.1080/09700160008455312>.
- Satori (2022) *Diskusija: žurnālistika kara apstākļos*. Pieejams: <https://satori.lv/article/diskusija-zurnalistika-kara-apstaklos> (12.08.2023.).
- Sergatskova, K. (2022, 28 March) *Eyewitness Ukraine*. Pieejams: <https://eyewitnessukraine.balkaninsight.com/> (15.08.2023.).

- Shandra, A. (2022, 18 March) *Eyewitness Ukraine*. Pieejams: <https://eyewitnesukraine.balkaninsight.com/> (15.08.2023.).
- Stupart, R. (2021) Feeling responsible: Emotion and practical ethics in conflict journalism. *Media, War and Conflict*, 14 (3), 268–281. <https://doi.org/10.1177/17506352211013461>.
- Toff, B.; Badrinathan, S.; Mont'Alverne, C.; Arguedas, A. R.; Fletcher, R.; Nielsen, R. K. (2020) Overcoming indifference: What attitudes towards news tell us about building trust. *Reuters Institute for the Study of Journalism*. Pieejams: <https://ssrn.com/abstract=3750935> (12.08.2023.).
- Tomilenko, S. (2022, 17 April) *Eyewitness Ukraine*. Pieejams: <https://eyewitnesukraine.balkaninsight.com/> (15.08.2023.).
- Tsaplienko, A. (2022, 8 April) *Eyewitness Ukraine*. Pieejams: <https://eyewitnesukraine.balkaninsight.com/> (15.08.2023.).
- UNESCO (2022) *UNESCO organizes a session on safety of journalists in Ukraine war on the occasion of WPDF 2022*. Pieejams: <https://www.unesco.org/en/articles/unesco-organizes-session-safety-journalists-ukraine-war-occasion-wpdf-2022> (23.08.2023.).
- University of Zurich (2022) *High-Quality Media Coverage of Ukraine War*. Pieejams: <https://www.news.uzh.ch/en/articles/media/2022/Media-Coverage-Ukraine.html> (12.08.2023.).
- Van Tuyll, D. R. (2003) War Reporting, Overview. Johnson, D. H. (ed.) *Encyclopedia of International Media and Communications*. Academic Press. <https://doi.org/10.1016/B0-12-387670-2/00315-0>.
- Wahl-Jorgensen, K. (2020) An emotional turn in journalism studies? *Digital Journalism*, 8 (2), 175–194. <https://doi.org/10.1080/21670811.2019.1697626>.

Summary

Media performance and journalistic principles in wartime

The media, especially the news media, have a duty to provide the most objective and comprehensive information on events occurring both inside and outside a country. In a democratic world, this also involves standing up for democratic values and respecting them. The aim of this article is to explain how the role, functions and journalistic standards of the media are changing in the context of a large-scale emergency crisis such as war. The relevance of the topic is determined by the conventional war being waged in Europe at the time of writing this article: on 24 February 2022, Russia launched a military invasion of the independent state of Ukraine. The article is based both on secondary sources and primary data from a total of nine in-depth interviews with Ukrainian and Latvian public media workers with experience of journalism in war or emergency crisis situations. The authors conclude that independent media are crucial for ensuring citizens' access to reliable information, especially in times of war, when the demand for media-generated content increases significantly. To ensure this, the media must already have a plan of action in place in peacetime to ensure the safety and security of critical personnel in the case of a war crisis. In wartime, the standard of journalistic neutrality and diversity of opinion changes significantly as the media engage in information warfare, in which censorship and propaganda are used as tools to win military victories. In the case of war, media content is not only determined by the free will and professional ethics of journalists, but also by the legal framework of the country in question, with both functional and substantive restrictions safeguarding national security and defense. Journalistic neutrality and the duty of journalists to cover a multiplicity of views are influenced by the need to take a clear position vis-à-vis the conflicting parties. State interference in the media, despite the exceptional circumstances, creates a dilemma between respect for the law and professional ethics in journalism. To mitigate this, Latvian public media have developed conflict and war journalism guidelines which stipulate acceptable deviations from journalistic standards such as neutrality, plurality of opinion and the expression of journalists' emotions in their reporting.

Keywords: news journalism, media, journalistic standards, conventional war, Ukraine.

Redakcijā saņemts: 06.09.2023.